

ישראל דנדרובין

דם סלמנדרא על מזבח הזהב

א. שנינו בסיום מסכת חגיגה (כז, א):

אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהן, קל וחומר מסלמנדרא; ומה סלמנדרא שתולדת אש היא - הסך מדמה אין אור שולטת בו, תלמידי חכמים, שכל גופן אש, דכתיב (ירמיהו כג, כט): 'הלא כה דברי כאש נאם ה' - על אחת כמה וכמה.

אמר ריש לקיש: אין אור של גיהנם שולטת בפושעי ישראל, קל וחומר ממזבח הזהב; מה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב, כמה שנים אין האור שולטת בו, פושעי ישראל שמלאין מצות כרמון, דכתיב (שיר השירים ד, ג): 'כפלח הרמון רקתך', אל תקרי 'רקתך' אלא 'רקנן שבך' - על אחת כמה וכמה.

וידועה קושית העולם שנדפסה לראשונה בספר 'קול יהודה' (אמסטרדם תפ"ט, בלקוטים שבסוף הספר) שאם אכן כל הסך מדמה של סלמנדרא אין האש שולט בו, אם כן מנא לן שכוחו של מזבח הזהב היה מחמת עצמו - שמא סכו אותו מדם סלמנדרא ולפיכך לא היה האור שולט בו. ותיצרו שלפיכך כתבו התוספות על אתר שסלמנדרא היינו עכבר, כדי להשמיענו שלא היו יכולים לסוך את המזבח בדם השרץ כדי שלא לטמאו.

ויצוין שהגאון רבי יוסף שאול נאטנזון בספרו 'דברי שאול' (על אגדות הש"ס, שם) הביא שכך 'העולם מקשים... ומתרצים...'; והוא מביא על כך הערה נאותה: "ונשאלתי על כך מעלם משכיל דהא המזבח אינו מקבל טומאה דהוה כלי עץ העשוי לנחת", ועיין שם מה שכתב בזה. עוד ראה להגאון רבי יוסף חיים מבגדד בספרו 'בן יהוידע' (שם) שהביא את דברי ה'דברי שאול' והוסיף מעצמו על עצם הקושיה עוד שלושה תירוצים נאים, וכבר פלפל בהם בחכמה בספר הנחמד 'מגדים חדשים' (שם) ודחאם.

ב. ולי הצעיר היה נראה לומר בזה על דרך הפשט בהקדם מה שכתבו רבותינו בעלי התוספות במסכת עירובין (יט, א ד"ה פושעי) לדון האם קיימת כאן מחלוקת בין שני המאמרים במי אין שולט האש של הגיהנום, שכן אם אנו מקבלים שאפילו בפושעי ישראל אין שולטת האש הרי שקל וחומר שבוודאי כך הוא בתלמידי חכמים, ושוב אין צורך בלימוד מיוחד בעבורם; מה שאומר לכאורה שהשיטה הסוברת שבתלמידי חכמים אין האש שולט - סוברת שזה נאמר דווקא בהם ולא אצל פושעי ישראל.

ומתרצים התוספות שאין כאן מחלוקת, כיון שמעלתם של תלמידי החכמים היא גדולה יותר משל פושעי ישראל: "דפושעי ישראל פניהם משחירים ואילו תלמידי חכמים כלל וכלל לא" - בשניהם אין האש שולטת, אלא שפושעי ישראל פניהם משחירים מאש הגהנום, ואילו תלמידי החכמים נשארים בנקיונם.

ודומני שלפי דברי התוספות עלינו לומר שחילוק זה קיים גם בין הסך מדם הסלמנדרא לבין מזבח הזהב שמהם אנו לומדים לתלמידי חכמים ולפושעי ישראל: שאצל הסך מדם הסלמנדרא - הרי הוא ניצול לחלוטין מהאש ואף פניו אינם משחירות; וכך גם התלמידי חכמים הנלמדים ממנו בק"ו. ואילו אצל מזבח הזהב - היה הזהב משחיר מהאש; וכך גם הפושעי ישראל הנלמדים ממנו בק"ו.

מעתה אין כל מקום לשאלה שמא כל כוחו של מזבח הזהב היה מחמת דם הסלמנדרא שנמשח עליו, שכן אם אכן כך - היה עליו איפוא להציל את זהב המזבח לחלוטין ואפילו משחירות גרידא, ומתוך שאמרנו שזהב המזבח השחיר מהאש - בוודאי שהיה זה מכוח המזבח עצמו ולא מחמת דם הסלמנדרא. [כל זאת ליישב קושיית האחרונים, ואולם לענ"ד קושיה מעיקרא ליתא, שכן אם קבלה היתה ביד חז"ל שאש המערכה לא שלטה בזהב המזבח, אין זה אלא שהמזבח מצד עצמו לא נפסד מהאש, ואם כן מדברי ריש לקיש עצמם נמצאת למד שלא סכו את המזבח בדם סלמנדרא.]

רפאל ספייער

"ומיד כשיעור משנתו..."

כתב בדרכי משה או"ח סי' א': "כתב הרמב"ם בספרו מורה הנבוכים ח"ג פרק נ"ב, שמיד שאדם ניעור משנתו בבוקר מיד יחשוב בלבו לפני מי הוא שוכב וידע שמלך מלכי המלכים הקב"ה חופף עליו [...]" רעיון זה שיחשוב לפני מי הוא שוכב מיד כשניעור משנתו, מובא גם בהגותו לשו"ע: "ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב", וזהו ככל הנראה הסיבה שרמ"א הביא את כל ענין ה"שויתי" בסימן הראשון [ולא אולי בסימן רלא].

אבל המעיין במורה נבוכים יראה שרמב"ם לא הזכיר את הרעיון של "שויתי" במיוחד על קימה מהמיטה, ונראה שטעות מזוהה נזדמנה לרמ"א, שכן לשון המורה בתרגומו של ר"ש אבן תיבון: "ומפני זה מי שיבחר בשלמות האנושי ושיהיה איש האלהים באמת, יעור משינתו וידע שהמלך הגדול המחופף עליו [...] לשון זו, שאין ספק שכונתה להתעוררות נפשית ושימת לב, נראה שנתפרשה ע"י רמ"א כהתעוררות "דלתתא", וכך זכינו ש"שויתי ה' לנגדי תמיד" יעטר את פתח השולחן ערוך.

הערת המערכת: אכן, בתרגומו של שוורץ אין מופיעות כלל מילים אלו, שנכתבו כפי הנראה על ידי אבן-תיבון כמליצה, וזו לשונו של תרגום שוורץ: אין ישיבתו של אדם, תנועותיו ועשיותיו שעה שהוא לבדו בביתו כישיבתו, תנועותיו ועשיותיו שעה שהוא לפני מלך גדול. ואין דיבורו ועליזותו שעה שהוא בין בני ביתו וקרובי משפחתו כדיבורו במושב המלך. לכן הבוחר בשלמות האנושית ושיהיה איש האלהים באמת, ישים אל לבו וידע שהמלך הגדול האופף אותו, הצמוד אליו תמיד, גדול מכל פרט שהוא מבני-האדם, אפילו יהיה זה דוד ושלמה. מלך צמוד ואופף זה הוא השכל השופע עלינו שהוא החיבור בינינו ובינו יתעלה. וכשם שאנו השגנוהו באותו אור שהשפיע עלינו, כמו שאמר: באורך נראה אור (תהלים לו, י), כן באותו אור עצמו הוא צופה בנו, ובגללו הוא יתעלה עמנו תמיד, צופה ומשקיף: אם יסתגר איש במסתרים ואני לא אראנו? (ירמיה כג, כד).

עוד יש להעיר, שהרמ"א פירש שהחופף על האדם הוא "מלך מלכי המלכים הקב"ה". הרמב"ם, לפי דרכו הנודעת, התרחק הרבה מנימה זו שיש בה מן ההגשמה, ואינו מדבר כלל על הקב"ה אלא על "השכל הפועל" (ראה בעניינו באברבנאל יהושע י, ועוד חזון למועד בעז"ה במאמר מיוחד אודותיו).